Op 26 februari van dit jaar is de gespreksgroep, bekend als de 'Achttien' op haar tiende vergadering tot het besluit gekomen, haar werkzaamheden voorlopig stop te zetten. Vanwege de politieke ontwikkeling en mede op grond van de stand van werkzaamheden leek het raadzaam, dat de drie partijen zich zouden beraden over de politieke situatie en over de resultaten en het werkprogram van de 'Achttien'. Met dat beraad - dames, heren — zijn wij nu drie maanden bezig geweest. Vandaag moet het een zekere afronding krijgen. Niet in die zin, dat er hierna niets meer te beraden zal zijn. De stukken van de 'Achttien' zijn belangrijk genoeg, om er ook in een volgend seizoen onze aandacht aan te wijden - ik kom daar nog op; de politieke ontwikkeling zal door onze partij voortdurend gevolgd moeten worden. Maar vandaag zullen wij 'hic et nunc' een standpunt moeten innemen. In de aan u voorgelegde resolutie vindt u het standpunt, dat het Centraal Comité vorige week unaniem heeft aanvaard. Over dat stuk zal het vandaag dus vooral gaan.

Geen onzekere opstelling

Ik meen er goed aan te doen een toelichting op dat stuk te beginnen met een terugblik op ons Partij Convent van de 21e oktober van het vorig jaar.

Daar zijn verschillende motieven voor.

In de eerste plaats speelt daarbij een rol, dat die vergadering geleid werd door onze partijvoorzitter, dr. Berghuis, en dat de gedachtenwisseling toen beheerst werd door de redevoering, waarmee hij het convent opende. Die redevoering bevatte een samenvatting van de denkbeelden die hij koesterde over de taak van onze partij in deze tijd. Aan de groei van de gedachten daarover heeft dr. Berghuis hij uitstek leiding gegeven. Op een weloverwogen en evenwichtige wijze heeft hij vorig jaar zich uitgesproken. Ik ben ervan overtuigd, dat wij in de toen aangegeven lijn verder zullen moeten werken.

Daar is te meer aanleiding toe — en dat is een tweede motief —, omdat

uit de gedachtenwisseling op dat Partij Convent een grote mate van instemming bleek te bestaan met de strekking van de redevoering van dr. Berghuis.

Men heeft achteraf wel getracht deze overeenstemming te minimaliseren, door erop te wijzen, dat het convent geen beslissing heeft genomen, geen uitspraak heeft gedaan. Dat was niet terecht. Wie de leefwijze van onze partij kent, weet dat zulke uitspraken, althans tot dusver, onder ons niet gebruikelijk zijn. De ontwikkeling van het politieke denken onder ons kristalliseert zich periodiek in een Program van Actie voor de verkiezingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal. Dat zijn de vaste punten. Daartussen ligt de ontwikkeling echter niet stil. Redevoeringen op conventen, rapporten van commissies, besloten of openbare partijconferenties, gespreksgroepenwerk bedoelen het denken binnen de partij in al haar geledingen te stimuleren en te leiden; zij markeren de lijn van de ontwikkeling. Dat is met name het geval, wanneer op zo'n bijeenkomst een grote mate van overeenstemming blijkt te bestaan. Dat geldt nu ook voor ons convent van 21 oktober 1967. Een directe aanleiding voor een concrete uitspraak was er toen niet. Die is er nu wel. De beide partijen, waarmee wij tot een gesprek zijn gekomen, verwachten immers een antwoord, een stellingname. De leden van onze partij verwachten die nu ook. Maar ik herhaal: onze positiekeuze was ook vorig jaar niet onzeker. Alle elementen, die vandaag onze opstelling bepalen, zaten er toen al in.

Hoofdlijnen

Het is goed, nog eens kort en scherp aan te duiden, welke hoofdlijnen ons politieke optreden bepalen. Ik zie er drie:

1. het handhaven van de koers, die in onze programs van 1963 en 1967 is uitgezet;
2. het streven naar samenwerking met andere christelijke partijen;
3. openheid ten opzichte van alle constructieve krachten in de Nederlandse politiek.

Het eerste is dus het handhaven van de koers, die wij in deze jaren als partij hebben uitgezet. Ik weet, dat daaromtrent soms op onze kiesverenigingen en wellicht op dit moment ook bij een aantal mensen in deze zaal de vraag rijst: wat bedoelt u daar nu toch mee Ik kan

dan nu beginnen met te verwijzen naar enkele aanduidingen, die u aantreft in punt 2 van de u toegezonden ontwerp-resolutie. Daar wordt gesproken over onze verantwoordelijkheid voor de wereld en voor de toekomst. Daar leest u

van een critische instelling tegenover de bestaande, gevestigde maatschappelijke orde, van een zich stellen aan de kant van allen, die onrecht en gebrek lijden.

Dat is, 20 zult u misschien zeggen, niet alles zo gloednieuw. Het herinnert inderdaad aan de beste perioden van onze Anti-Revolutionaire Partij. Onze opdracht is, dat ook in deze tijd duidelijk en consequent waar te maken. Dr. Berghuis heeft op het vorige convent getracht deze houding met een voorbeeld te verduidelijken. Hij wees op de spanning, die er is tussen politieke idealen en feitelijke mogelijkheden, tussen wat kan en wat moet. Natuurlijk moet men rekening houden met wat feitelijk mogelijk is. Maar als het moet, dan kan er veel. Waar men met zijn doelstellingen terecht komt, in hoeverre men zijn idealen zal kunnen verwezenlijken, dat is niet een resultante van een soort economisch automatisme, dat is (binnen een zekere marge - maar om die marge gaat het juist) een zaak van persoonlijke en politieke keuze, een zaak van prioriteiten, een zaak van bereidheid om persoonlijk en gezamenlijk offers te brengen. Hoe zwaar wegen voor ons de levensmogelijkheden en de ontplooiingskansen van een volgende generatie? Hoe zwaar weegt ons de nood van de ellendigen in deze wereld? Dat is de toets die wij onszelf — ja eerst onszelf — en dan ook onze partners moeten aanleggen. Wanneer ons program 1967 uitspreekt, dat onze partij zich wil inzetten voor een rechtvaardige, vreedzame en voorspoedige ontwikkeling van de nationale en internationale samenleving, dan bedoelt het, dunkt mij, dat het in onze politieke benaderingswijze vooral gaat om het streven naar een structurele vernieuwing van de samenleving, zodat deze beter beantwoordt aan bijbelse normen.

Dat is onze koers, die wij tot uitdrukking trachten te brengen in onze programs. We moeten het tastbaar maken. Maar papier is geduldig. Wat wij er van terechtbrengen, dat wordt bepaald door de gezindheid, de intentie, de geest achter het program. Daarvoor is nodig openheid voor nieuwe problemen, die zich telkens voordoen, een steeds groeiend besef van de noden in onze samenleving, een los zijn van vaste schema’s en de bereidheid steeds weer nieuwe wegen te bewandelen, als dat nodig is.

Samenwerking christelijke partijen

Een tweede element, dat onze opstelling bepaalt is het streven naar samenwerking met andere christelijke partijen. U vindt dat in punt 1 van de resolutie, die u is voorgelegd.
Het is niet moeilijk in een historische terugblik te beschrijven hoe het allemaal gegroeid is, die gedeeldheid van christenen in de politiek. Het is alles verklaarbaar en het heeft in een bepaalde situatie ook wel gefunctioneerd. Ik ga daar niet op in.
De vraag is, of de gescheidenheid vandaag in haar oude vormen moet blijven voortduren. Er zijn buiten het specifieke terrein van de politiek allerlei ontwikkelingen op te merken, waarvan men niet mag veronderstellen, dat zij het politieke optreden onberoerd zullen laten - laat staan dan nog de vraag of zij ons in de politiek onberoerd mogen laten.
De afgeslotenheid van de kerken ten opzichte van elkaar heeft plaats gemaakt voor een grote openheid, tot onofficiële gesprekken en officiële contacten, tot wederzijdse herkenning en erkenning ook. Bij de theologische bezinning erkent men meer de betrekkelijkheid van menselijk theologiseren en keert men steeds meer terug tot de centrale thema's van de Openbaring — tot de wortel van het geloof, waarop wij, naar Kuypers woord, allen stoelen. Ook een reformatorisch politicus mag 'Populorum progressio' niet ongelezen laten.
En ook de politieke problematiek is een andere geworden dan die van de emancipatietijd. De schaalvergroting van de politiek enerzijds stelt ons voor wereldproblemen, waarbij het menselijk bestaan zelf op het spel staat. De overstelpende technologische vooruitgang anderzijds gaat ons vragen voorleggen, waarbij menselijke vrijheid en menselijke waardigheid, het beeld van God zijn, in het gedrang komen. De problemen zijn zo breed en zo diep dat een politiek provincialisme afgeschud zal moeten worden.
In het optreden van de christelijke partijen in bovennationale parlementen zien we hen al jarenlang samengaan. Daar is al lang gebleken, dat het volstrekt niet zinvol is gescheiden op te trekken. Dat zou ook totaal onbegrepen blijven. Is het wel zinvol in de binnenlandse politiek de gescheidenheid ten opzichte van elkaar te handhaven? Ons program, dat zich overigens niet uitlaat over de vormgeving van de mogelijke samenwerking, geeft al blijk van een andere opvatting.
Onze daden evenzeer. Streven naar samenwerking is voor ons al jaren lang een serieuze zaak.

Ik herinner u er nog eens aan, dat die twee lijnen in oktober al getrokken werden; onze koers èn ons streven naar samenwerking. Die twee lijnen moeten wij bij elkaar trachten te krijgen.

Openheid tegenover anderen

Het derde element, dat ik noemde ter bepaling van onze opstelling, is onze openheid tegenover anderen. Er zit in dit aspect van onze opstelling wat paradoxaals — zeker op het eerste gezicht — misschien ook wel echt. Wanneer wij vanuit onze overtuiging over mens en samenleving, over wereld en toekomst tot een program komen, dan is dat voor ons geen vrijblijvende zaak. Dan is het onze opdracht de verwezenlijking van zulk een politiek program te bevorderen, als het kan het dóór te zetten. Dat betekent politieke strijd. Dat is de ene helft van de paradox. De andere helft is, dat wij in een democratische samenleving, zoals wij die begeren, bereid moeten zijn anderen niet alleen te bestrijden, maar ook in hun positieve bijdragen te waarderen. Dat betekent bereid zijn naar elkaar te luisteren en in ’s lands belang met anderen samen te werken. Wij verwerpen een isolementspolitiek. Wij aanvaarden, dat wij leven in een pluriforme samenleving. Dat houdt in de bereidheid, te zoeken naar wat ons met anderen verbindt, de erkenning, dat ook andere stromingen hun bijdrage geleverd hebben aan de vorming van ons nationale volksbestaan en zulk een bijdrage ook nu kunnen leveren.

Niet onverdraagzaam

Er zijn ook in ons land telkens weer absolutistisch denkende stromingen geweest, principieel en politiek onverdraagzaam. Ik kan mij niet onttrekken aan de indruk, dat deze neiging bezig is toe te nemen. Men kan deze ontwikkeling wel begrijpen als een reactieverschijnsel. Wij hebben achter ons en hebben ook nu nog een periode van compromissoire politiek. Dat kan in ons land moeilijk anders. Men zal daar ook in de komende jaren rekening mee moeten houden, wil men niet in een hopeloze impasse geraken.

Ik erken echter, dat een compromissoire politiek ook haar zwakke kanten heeft. Zij kan in een gegeven situatie, bijvoorbeeld wanneer te vaak en te weinig gemotiveerd van partner gewisseld wordt, de politiek ondoorzichtig maken. Maar men komt van de wal in de sloot, wanneer dan een zucht naar duidelijkheid ontstaat,

die in wezen neerkomt op een verabsolutering van eigen standpunt. Zo iets dreigt nu. Ik vind het b.v. in de canonisering van de tegenstelling socialisme-liberalisme. Wat ons betreft: de radicaliteit van het Evangelie, die ons program aan het begin van onze politiek plaatst, verdraagt zich niet met een politiek radicalisme, dat onverdraagzaam is jegens anderen. De duidelijkheid, die zeker nodig is, zullen wij niet moeten zoeken in allerlei exclusivisme, maar primair in een concreet en helder program met een ondubbelzinnig verhaal erbij. Want vandaag zit de onduidelijkheid voor een niet gering deel daarin, dat partijen zelf tegen zichzelf verdeeld zijn. De congressen van de P.v.d.A. en D'66 hebben ervan getuigd. Het is die eigen duidelijkheid, die wij bezig zijn steeds meer te verwerven en waaraan wij moeten blijven werken. Vanuit deze duidelijkheid willen wij onze bijdrage leveren aan ons democratisch staatsbestel. Open en constructief.

Proefboringen ^

Tegen deze achtergrond hebben de anti-revolutionaire deelnemers aan het gesprek van de 'achttien' hun bijdrage geleverd. Tegen deze achtergrond willen wij ook de tot nu toe bereikte resultaten bezien. De conclusie van het Centraal Comité is geweest, dat het in de stukken van het interim-rapport in voldoende mate onze benaderingswijze kan temgvinden. Daarover nog een enkele opmerking.

Het interim-rapport bevat geen uitgewerkt program, ook niet wat betreft de behandelde onderwerpen. Veeleer een benaderingswijze. Het is dan ook niet de bedoeling, dat wij deze stukken gaan amenderen of dat wij critiek gaan leveren op details of op formuleringen. In de afgelopen maanden is voor deze stukken de aanduiding 'proefboringen' gebruikt. Dat zijn het.

De groep is zoals u weet, begonnen met de vraag of wij het als christelijke partijen nog eens kunnen zijn over een gemeenschappelijk uitgangspunt. Daarover waren onzerzijds bij een vroegere gelegenheid twijfels uitgesproken. Toen het gesprek daarover tot overeenstemming leidde, was dat de groep toch niet genoeg. Men wilde niet in algemeenheden blijven steken en besloot daarom door te praten over enkele belangrijke actuele onderwerpen.

Van dat gesprek is het interim-rapport een neerslag. Het is de aan

wijzing, hoe wij samen tegen de vraagstukken van onze tijd aankijken. Ik stel dit niet zo, om daarmee de betekenis van het interim-rapport te verkleinen. Integendeel. Want het rapport behelst een duidelijke keuze, een ondubbelzinnige positiebepaling. Ik maak deze opmerking alleen om onvruchtbare discussies over het rapport te vermijden. Het gaat om de lijn, waarin de stukken zich bewegen. Is die lijn aanvaardbaar vanuit onze bedoelingen, zoals die zijn weergegeven in ons verkiezingsprogram 1967 ?

Voor het overige zullen deze stukken in het volgende seizoen op onze kiesverenigingen verder besproken kunnen en moeten worden b.v. in gespreksgroepen. Vandaag moeten wij bepaald niet op detailpunten ervan ingaan.

Een tweede opmerking.

Het interim-rapport geeft geen theoretische beschouwing over de fundering van een christelijke politiek. Terecht niet. Onze eigen programcommissie, die in 1952 en 1955 een rapport uitbracht inzake de herziening van ons beginselprogram, gaf in haar toelichting uitdrukkelijk te kennen, zich in haar formuleringen onthouden te hebben van wijsgerige en theoretische beschouwingen. Die behoren, zo zegt zij, in een politiek beginselprogram niet thuis. In zo'n program behoort wel een verklaring over het gemeenschappelijk aanvaarde uitgangspunt voor het politieke handelen. Zulk een verklaring draagt eigenlijk meer het karakter van een belijdenis, een getuigenis.

Zo was het niet alleen bij de opstelling van ons huidige beginselprogram; zo was het ook vroeger. De Anti-Revolutionaire Partij heeft zich nimmer willen vereenzelvigen met enig theologisch of wijsgerig systeem; zij aanvaardt de bijbelse boodschap als normgevend voor haar politieke handelen, zo zegt ons Program van Actie.

Wat voor de eigen kring van onze partij geldt, moet uiteraard ook worden toegepast bij het spreken over wat ons in uitgangspunt verbindt met andere partijen. Wanneer wij in de 'Achttien' ons begeven hadden in allerlei wijsgerige en theologische vraagstukken, dan zouden wij daar ongetwijfeld vandaag nog midden in zitten.

Ons gesprek met de C.H.U. enkele jaren geleden, placht zich te bewegen rond allerlei — niet zelden overleefde — kerkelijke en theologische disputaties, waarmee men nooit een stap verder kwam. De gespreksgroep heeft zich spoedig

kunnen vinden in het voor ons liggend
stuk 'Evangelie en politiek', dat geen theoretische fundering geeft van ons politiek handelen, maar een gezamenlijk aanvaarde opdracht, politiek te bedrijven vanuit de roeping, die in het evangelie tot ons komt.

Centraal punt

Een opmerking moet mij daarbij wel van het hart. In haar resolutie I, aangenomen op het Arnhemse partijcongres van 8 en 9 december vorig jaar, heeft de K.V.P. zich tot onze vreugde willen uitspreken voor een politiek vanuit het evangelie. Daarover was geen misverstand mogelijk. Maar die uitspraak hield dan ook in een afwijzing van het uitgangspunt, dat geformuleerd was in het stuk van de 'stroming 5', waarin de ideeën van het Democratisch Centrum Nederland van de heer Dr. S. W. Couwenberg belichaamd waren over wat ik maar kortweg noemen zal: de vorming van een gedeconfessionaliseerde centrumpartij.

Deze gedachten heeft de K.V.P. op haar partijcongres afgewezen. Daarom heeft het ons wat bevreemd, dat volgens een persbericht tussen het bestuur van de K.V.P. en dat van het D.C.N. een soort overeenstemming bereikt zou zijn. Dat heeft ons ook daarom getroffen, omdat het partijbestuur van de K.V.P. ook na december en na de gebeurtenissen van februari zich uitgesproken heeft vóór integrale uitvoering van de Arnhemse resoluties. Het is goed, duidelijk te stellen, dat voor ons het stuk: 'Evangelie en politiek' — een centrale aangelegenheid is. Daarover mag geen misverstand bestaan.

Een volgende opmerking. Het congres van de K.V.P. heeft in haar uitspraak ook een doelstelling ten aanzien van de partij organisatie aangegeven. Zij zou bij voorkeur willen komen tot één christelijke partij. De C.H.U. gaat veel minder ver. De heer Tilanus heeft de suggestie gedaan, de 'achttien' om te bouwen tot een permanent overlegorgaan.

Wij zijn op dat punt uiterst sober in onze uitingen.

Wel noemt ons program — als een der hoofdlijnen van onze politiek: het samenwerken met andere christelijke partijen. Onze resolutie herhaalt dit. Maar over de vorm van deze eventuele samenwerking hebben wij ons niet uitgesproken. Waarom niet?

De gedachte van een bundeling of een herstructurering van Neder
landse partijen is vooral sinds de laatste verkiezingen aan de orde. Sindsdien zijn schaar en lijmpot ter hand genomen en is het een geliefkoosd tijdverdrijf te speculeren over combinaties, die mogelijk zouden zijn. Al eerder is van onze kant gezegd, dat zulk een combineren misschien een aardig gezelschapsspel is maar politiek een onvruchtbare bezigheid. Men knipt partijen in stukken, die er niet aan denken zich te laten verknippen. De politieke grond in Nederland is nu eenmaal niet maagdelijk meer, maar door de bestaande partijen al lang ontgonnen. Vanuit die realiteit zal men moeten werken.
De christelijke partijen zijn tot dusver de enigen, die op de uitdaging, om te komen tot vernieuwing, reëel zijn ingegaan, door te gaan bezien wat er bij hen gemeenschappelijk is in uitgangspunt, program en beleid.
Het gesprek van de achttien is voor de deelnemers en ook voor ons geen vrijblijvende discussie. Dat kan het niet zijn; zo functioneert het ook niet in de reacties van onze mensen. Het is een politiek gesprek, ingegeven door bepaalde gedachten en idealen van samenwerking. Maar ons gaat het primair om de inhoud en niet om de vorm. Wij zijn tegenwoordig meer dan vroeger bereid te zeggen, dat een christelijke partij geen doel in zichzelf, maar slechts een middel is. Dat geldt dan evenzeer van een samenwerkingsvorm. Zo hebben ook de achttien het gesteld in het stuk over Evangelie en politiek. Het gaat om de opdracht, om de inhoud van onze politiek, om program en beleid. Daarover moeten we nog verder praten.
Verder denken
Een vierde opmerking betreft de vormgeving van ons eigen program. Ik heb aan het begin van mijn toelichting gesteld, dat de partij in de periode tussen twee verkiezingen intensief bezig dient te zijn met het voortbouwen aan haar program. In deze tijd van snelle ontwikkelingen is het nodig met zijn denken bij te blijven. De stukken van de 'Achttien' hebben ook in dat opzicht een goed effect. Ze liggen in de lijn van ons program, maar trekken de lijnen ook dóór. Wij zijn in ons denken al weer verder dan toen ons program werd vastgesteld. Dat hoort ook zo. Ook in dat opzicht is het gesprek van de 'Achttien' een constructieve zaak. Wij brengen elkaar verder. Het gesprek leidt in alle drie de partijen tot een verhoogde activiteit.
In dat verband wil ik ook noemen de programpunten van de

werkgroep van christen-radicalen, die vorig jaar november aan de drie partijen zijn aangeboden. Ook deze programpunten zien wij als een constructieve bijdrage voor de opstelling van ons politiek program. Zij zijn geen eindpunt, maar markeren ook een fase in de voortgang van het denken.

In de afgelopen weken zijn er vruchtbare gesprekken gevoerd tussen onze geestverwanten, anti-revolutionairen, die deel uitgemaakt hebben van de programcommissies, die deze programpunten hebben opgesteld èn andere personen uit onze kring, vooral praktische politici, over de achtergronden, bedoelingen en mogelijkheden van deze programpunten. Wij herkennen in deze programpunten duidelijk de geest, die ook in ons eigen program vertolking vindt.

Dat sluit critiek en bezwaren op onderdelen niet uit. Maar wij prijzen ons bepaald gelukkig, dat zoveel, vooral ook jongere mensen, in onze kring, bereid zijn zich met zoveel élan bezig te houden met de concretisering van onze opdracht in deze tijd.

Noch zij, noch wij in ons program, noch de 'Achttien' in hun stukken zullen mogen vervallen in de fout, die ons wel is verweten, namelijk dat wij te zeer onze gevonden oplossingen vereenzelvigen met dé christelijke politiek. Programs zijn altijd mensenwerk, zijn altijd ook voor hier en nu. Onze gemeenschappelijke opdracht is verder te denken en verder te bouwen. Het gevaar is altijd, dat wij verstrikt en verstard raken in onze eigen gedachtenschema's.

Wij moeten naar elkaar wilen luisteren en zo onze politiek elastisch houden.

De P.P.R.

Een ernstige complicatie in de ontwikkeling van de laatste maanden is geweest het uittreden van de groep-Aarden — nu de Politieke Partij Radicalen — uit de K.V.P. Er zijn over dit gebeuren onzerzijds in de Kamer en in onze pers al enige commentaren gegeven, die ik hier niet breedvoerig behoef te herhalen. Een aantal opmerkingen kan dienen om onze verhouding tot deze groep te bepalen.

Het zou te veel gevergd zijn van deze groep, nu al een uitgewerkt politiek program van haar te verwachten. Enig materiaal is er wel. Voor het congres van de P.P.R. in Dronten zijn tien algemene punten opgesteld. Op dat congres heeft

oud-minister Bogaers een programmati
sche redevoering gehouden. Voorlopig zullen wij het daarmee moeten doen.
Men weet nooit, hoe een groep - eenmaal op zichzelf staande — zich zal ontwikkelen. De noodzaak eigen bestaansreden te bewijzen kan leiden tot een zich afzetten tegen anderen. Het losraken van oude bindingen kan leiden tot eenzijdigheid, tot verabsolutering van bepaalde gegevens. Maar wat daarvan komen mag, op dit moment blijkt de partij programmatisch nog heel dicht bij de standpunten van haar leden in een vroegere opstelling te staan. In haar uitingen bemerkt men nog terdege het denken vanuit de aanvaarding van de christelijke solidariteit, of anders: vanuit de radicaliteit van het evangelie. Het is om die reden, dat wij de breuk zakelijk niet kunnen begrijpen en (zoals in punt 4 van de resolutie gesteld) blijven betreuren.
De heer Aarden zei zelf - het is al eerder geciteerd van onze kant ’Wij beschouwen ons niet als een confessionele groep, maar als een groep van christenen in de Kamer, voor wie de christelijke inspiratie als bron van handelen onmisbaar blijkt’. Het interimrapport van de 'Achttien’ laat zich over de betekenis van de christelijke overtuiging van de partij formatie positiever uit. Trouwens ook in schrifturen van de heer Bogaers kan men daarover een andere visie - in de trant van de 'Achttien’ — leren kennen. Maar ook bij de heer Aarden klinkt het woord 'onmisbaar'. Ik meen, dat wij ook in dit opzicht ons moeten hoeden voor exclusivisme. Over de vragen rondom de christelijke partijformatie is in rooms-katholieke kring, maar waarlijk daar niet alleen - ook bij ons — een discussie gaande. Daarom is er alle reden, met elkaar in gesprek te blijven.
Progressieve concentratie
Er is één punt, dat in de uitingen van de P.P.R. sterk naar voren springt. Dat is de voorkeur voor een nieuw samenwerkingsverband: de progressieve concentratie.
Dat is bhjkbaar het beslissende punt geweest. Daaraan mag ik hier niet voorbij gaan. Wanneer aan de P.P.R. het verwijt gedaan wordt, dat zij de regeerbaarheid van ons land in gevaar brengt, dan is haar antwoord: dat men met dit verwijt alleen ziet op de regeerbaarheid op korte termijn, terwijl de P.P.R. zich richt op de regeerbaarheid op lange termijn. Ik begrijp, dat

in deze politiek op lang zicht de pro
gressieve concentratie centraal staat. Dan is het jammer, dat men zich zo weinig moeite getroost, aan deze progressieve concentratie inhoud te geven. Ik meen, dat geen zinnig mens iets kan zien in de combinatie, die men ons thans voorschotelt, waarin — vermoedelijk om er getalsmatig nog iets van te maken — naast P.v.d.A. ook D'66, P.S.P. en - verbaast u niet — ook de A.R.P. met de P.P.R. in één accoord optreden. Ik moet u zeggen, dat ik hier opbots tegen al mijn voorstellingen over duidelijkheid, geloofwaardigheid en zelfs politieke zindelijkheid. Men doet toch de P.S.P. onrecht, wanneer men haar vraagt af te zien van haar program, als dat spreekt over eenzijdige ontwapening en van haar typisch socialistische verlangens ten aanzien van bijvoorbeeld socialisatie. Wat blijft er van D'66 over, wanneer zij kwijt is datgene, dat zij bij verkiezingen van een jaar geleden nog als haar typisch eigene aanbood — de gekozen minister-president bijvoorbeeld ?

De eigenschap, die de heer Aarden ziet bij al de groepen, die hem in aanmerking lijken te komen voor zijn concentratie is, als ik het goed versta, het non-conformisme. Onvrede met het bestaande. Maar hij verzuimt aan te geven in welke positieve zaken de concentratie tot een eenheid kan komen. Een gemeenschappelijk verzet betekent nog niet een gezamenlijk bouwen. Daarom verzuimen de voorstanders van een progressieve concentratie aan hun streven een reële inhoud te geven. Maar dan is de progressieve concentratie niet meer dan een emotioneel begrip en geen politieke realiteit; dan blijft er van de regeerbaarheid op lange termijn niets over.

Voor het realiseren van een progressief beleid zoals wij voorstaan lijkt me het mikken op een progressieve concentratie daarom eerder een minus dan een plus.

Verbindingslijnen met P.P.R.

Over onze afwijzing van een progressieve concentratie mag dan ook geen onzekerheid bestaan. Maar overeind blijft, dat er èn ten aanzien van het uitgangspunt van het politieke denken èn ten aanzien van de programmatische opstelling — om met de resolutie te spreken — verbindingslijnen bestaan met de P.P.R., zodat een basis voor een gesprek aanwezig is. Ik

heb geprobeerd om de resolutie heen een verhaal te bouwen over de achtergrond van onze politiek.
Dat is: nog eens in een enkele zin: dat wij moeten trachten uit de
kleine kring van ons eigen bestaan te treden en — groot en breed — onze verantwoordelijkheid zien voor de mensen in de wereld van nu en van straks. Wij zijn dankbaar, dat het Centraal Comité na een goede discussie eenstemmig een resolutie heeft kunnen aanvaarden.
Ik hoop, dat wij ook vandaag in deze sfeer zullen spreken over de resolutie en in het algemeen over de plaats van onze partij in de Nederlandse politiek.